

Nemesio Etxaniz: idazlea gizon egin zenekoa

Iñigo ARANBARRI

Poliedro bat marraztu nahian

Zorionez, 1950eko hamarkadako euskal literaturari zor zitzalon berbegiradaren premiaz jabetuta antolatu dira aurtengo Miramongo Uda Ikastaro hauek. Zorionez, diot, gure literatura historiari erreparatuta, uste dudalako hutsune nabaria sumatu izan dela gerra osteko garai ilunoi dagokionean; inondik ere berraztertu beharreko hamar urtekoa, etortzeko zeuden garaletako pizkundea ulertzeko ezinbesteko eta diktadurapean burutu lanen merituz ondo jabetzeko.

Garai gaitzotako jardunean, euskal literaturaren lehen ekoizpen gunea Ameriketako erbestean kokatu behar bada ere, (Monzon, Irazusta, Eizagirre, Euzko Gogo...) denboragarrenean, berebiziko garrantzia hartzen du Euskal Herrian bertan buruturiko produkzioak. Eta Hegoaldeak ezagutu zuen garai zailtako jardunean, Aita Onaindiak eta Salvatore Mitxelenak osatzen duten bikoteari, legezkoa dela, uste dut, Nemesio Etxanizen izena gehitzea. Bakoitza bere neurrian, bedera bere estiloan, hiru elizgizon sistemari zirrikitua letra kolpez zabaltzen. Hala da.

Eta Etxanizen merituen artean, harrigarri gertatzen bada ere, ez nioko literaturagileak berarekin ia berez daraman "artifizioaren mai-suarena" erantsiko. Etxaniz, zerbait izatekotan, literatura teknikak estaltzen ez duen idazlea baita. Berak esana da "bihotzak agindu erara" idazten zituela poemak. Eta "idazten zuen oro", gehi geniezaloke guk. Bihotz biluzia, bada, idazle tekniko baina. Barren mina-

rekiko zorretan den idazlea. Eta gizona batez ere. Hesteak eta bihotzak agerian utzi gabe idazten ez zekien gizona.

Erreparatu besterik ez dago Etxanizek gerra aurrean hasi, baina batez ere gerra osteko ilunaldian buruturiko lan eskergaren neurriaz ohartzeko. Batean ez bazen bestean, ahal ziren literatur jenero guztiak ukitu zituen: eleberria, ipuina, olerkia, antzerkia... baina ez zuen hor plantorik egin. Frankopeko gizarte itoa iratzartze aldera, literaturaren mugak hautsi eta gizartearengan eragin zuzenagoa izan zezaketen arloetan ere murgildu zen. Eta ez edonola gainera. Hala, artikulugile izan zen garaiko kazetetan, euskara ikasteko entzunezko metodoen aitzindari, irrati salo dramatizatuen aita, abesti egile, "Ez dok amairu"-koen arima eta sustatzaile... eta gobernadore zibilen maila!

Hala da. Hamaika alderdiko poliedroa dugu Etxaniz, eta literaturarena, ederrenetarik duen arren, ezin bereiz litekeelakoan nago besteengandik. Izan ere, nekez uler daiteke Etxaniz idazlea Etxaniz aktibistarik gabe. Baina idazlearen baitan ere, nekez bereiz daiteke Etxaniz narratzailea eta Etxaniz apaiza, Etxaniz olerkaria eta garalak mamituriko Etxaniz gizona. Etxanizen baitan, zainek egiten dute batetik besterakoa, barrenak otzan ezin dezakeen bihotza da orain maite olerkitan ari dena eta orain drama existentzialistari lotzen zaila. Esan dugu: bihotza, idazlearen bizigarri.

Etxanizen barne-munduaren paisalaren zati izan zen Donostia honetan, eta ahal den neurrian, poliedroaren alderik literarioarenari lotuko gaitzaizkio, ondo dakigun arren ezingo ditugula beste Etxaniz guztiak atzean utzi, ezingo ditugula geure nahierara ahaztu. Etxaniz idazleak, zorionez, asko zor baitzion Etxaniz gizonari.

Horregatik, Etxaniz idazlearen mundua hobeto ulertu ahal izateko, ezinbesteko zaigu Etxanizen formazio garaletara egitea, sortetako giro integrista politiko eta erlijiosoak dakarkion mundu ikuspegi aurkituko baititugu bere obraren zertzelada ideologiko nagusiak. Horrela da. Orain ikustera, bi munduren arteko zubi da Etxaniz. Alde batetik, 60ko hamarkadak berarekin dakarren haize berriaren hauspo. Bestaldetik, 50ekoak atzean uzten duen beldur eta keizuen apostolu. Bi mundu bakar batean. Horra On Nemesioren figura, sotanadun baina kitarrajole, maitemindu, baina ezinbestean etsi. Nola esan, garaiaren seme.

Eta horretarako, azoka handi batean erosleak nola, hemendik eta handik hautaturiko lanak ekarriko ditugu gogora, bere piezarik gogoangarrienak berreskuratuko, Etxanizen unibertsoa, bere obra alderik alde zeharkatzen duten hari nagusiak ageriago gera daitezten. Ipuintetik nobelara egingo dugu jauzi, olerkitik antzezlanera. "Suge lana" eta "Izotz kandelak", "Bide ertzeko belarra" eta "Zotzean bi-zia", horra mundu beraren agerpen diferenteak.

Bai, modernoa genuen Etxaniz. Modernoa gazteek ekar zezaketenaren aurrean itxaropentsu eta modernoa zenbait jarrera estetiko-
ren defentsan. Garaiko doinuak euskaratzen ezagutu zutenen lekukotzak bultzatuta, halaxe, apaiz moderno legez pasatu da gure historia txikira. Eta ez da gezurra. Baina beldur naiz denbora Joan ahala ez ote duen kanpora begirako modernotasun itxura horrek (apaiz bat txa-txa-txa kantatzen!) beste alderdi aberatsago bat estali. Bai, modernoa genuen Etxaniz, moderno mina, ordea.

Ez da Etxanizen mundua azalekoa. Ez da Etxanizen gizona kanpo eder. Zaila du eguneroko bizitza. Eta izaeraren konplexutasu-
na azaltzeko, minimalismotik existentzialismora dabil, absurdotik tradizio-
diziora. Horra Etxanizen modernotasuna lozorrotik iratzartzen ari den Euskal Herriaren gozagarri.

Esan dugu. Ez da Etxanizena amarruz eta liluramendu merkez eraikitako obra. Ez duzu Etxanizen baitan horrelako askorik aurkituko, ez du handinahikeriako idazkerak hordituko. Alderantziz, garden, gorririk agertzen zaigu, biluziegi nahiaren eta ezinaren arteko borroka etengabea. Maitasun galduaren poeta deitua izan dena, ez da, ez, tekniko agertzen, ez da baliabideetan maisu, badu betelane-
tik, Inoiz Injenuitatearen mugan paratzen dela Iritziko dio Irakurleak, nola litekeen hain hasiera onarekin amalera hondatu... baina hori da hain zuzen ere Etxaniz. Kolpea, bihotza, eta modernotasunarekin jolasean, ezinbestean bezala, aurrez kondenatutako gizona.

Eta hala ere, nago idazle handien ezaugarri asko dituela bere horretan: ausarta da, ez dio bere buruari barkatzen, eta askotan, etxeko erreferentziarik gabe abiatzen da mundura zabaldu nahi duen euskal literaturaren basamortuan.

Nik neuk, Etxanizi Irakurri dizkilot hemen bildu gaituen hamarkada-
dak berarekin ekarri dizkigun orrialderik ederrenak. Nemesio Etxaniz

herritarra irakurtzen, testuok berarekin dakartzaten galderak egin ditut neure. Eta zinez diotsuet, ez dlot gehiagorik eskatzen idazle bati.

Sisiforen nekeak

Nemesio Etxanizen biografia arrastoak segitzea besterik ez dago ohartzeko arin aurkitu zuela teatroa bere bidean. Sorterri zuen Azkolitik 13 urteko Comillasko seminariora irten eta batera piztu zitzaion, antza, "euskaltzaletasuna" del genezakeen zera hori. Bertan ezagutu zituen Nikolas Ormaetxea "Orixe", eta Jose Garcia Goidaraz hernan-
narrar, antzerki egile ezaguna.

Hamalau urte luze egin zituen Comillasen, eta bertan eratu zen taldeak aldizkari bat ere argitaratzen zuen, "Aldizka" izenekoa. Antzerkia ez zebilkion urruti. Esan bezala, Garcia Goidaraz antzezlan idazle gazteen artean ezagunenetakoa zen. 1913an, hogei urte baino ez zituela, "Zintzotasuna" izeneko lana saritu zioten Tolosan. Garai beretsuan, beste sari bat ere jaso zuen Bilboko "Eusko Gastedija" elkartearen eskutik, "Maitasun ta gorroto" obragatik.

Horrela, uste dut lasai antzean esan daitekeela Comillastik "kutsatuta" heldu zela Bergarara 1926an. Ordurako, idazten ez ezik argitaratzen ere hasia zen, Aita Kaputxinoen "Argia" aldizkarian eta "Euskal Esnalea"-n batez ere. Ipuin zaharrak dira ia beti, gertu zaion geografia baten deskripzioak. Arrisku handirik gabeko lanak beti ere.

Bergaran, gerra ostean ezagutuko dugun Etxanizen ezaugarri asko ditu Etxaniz apaiz gazteak. Kultura ekintza soziala dela aldarrikatuz, "Azi ona" elkarteak sortu zuen. Elkarte honen gain zegoen euskal kantu ikastaroak, antzerkia, zinema eta abarra antolatzea. Antzerki hutsari dagokionez, garai hartan bi antzerki talde zeuden: "Euskal Batzokia" eta "Zarronzale bazkuna". Biei laguntzen ezagutuko dugu Etxaniz.

Gerrak Burgosko bidean jarri du hasieran, Zumaiako Artadira jotzeko 39ko maiatzean. Ez du asko iraungo. 1940an, Deban dago, bere anala medikuagandik hurre.

1946an, lanak euskaraz taularatuko zituen antzerki taldea eratu zuen, "Alostorrea". Etxaniz berari irakurrita dakigu pentsamolde guztietako gazteak bildu nahi izan zituela eta bildu zituela taldera. Eta

hala, Manu Ziarsolo "Abeletxe"-ren "Gabon-gabonetan" jolas komiko-lirikoa antzetztea lortu zuen handik gutxira.

Arazoak bata bestearen atzetik etorri zitzaizkion. Alkateak entsaioetarako erabiltzen zuten Ostolaza eskolako giltzak kendu zizkion, Gipuzkoako Gobernu Zibila zitazioka hasi. Obrako kantu guztiak erlijiosoak edota jolas girokoak baziren ere, antolaketak zuen kezkatzen sistema. Gainera, eta Abeletxeren estiloa herri umorearen bidetik badoa ere, (garai batean Kirikiñok egin bezala), ez dezagun ahantzi, hau jeltzale ezaguna zen. Etxanizek taldean zituen Falangeko emakumeak eta Francoren soldadu ohiak bitartekari erabili izan nahi bazituen ere, ezin izan zion itzuri egin "zatitzaille" izatearen salaketel. Berak idatzitako "Irulearen negarra" tragediak (gastelerazko bertsoa ere egin behar izan zuen derrigorrez, "La hilandera de la Capilla") arrakasta lortu izanagatik, diruz ere, ito hurren zegoen. Deba utzi eta sorterrira itzuli beste erremediorik ez zuen izan.

50eko hamarkadaren hasieran bere Azkoltira biltzen den Etxaniz apaizak Etxaniz idazlearen gaitza du. Goibel dago herrian aurkitzen duen erdal giroagatik. Frankismopeko Azkoltiak ito egiten du herriko semea, eta garbi du zirrikitu bat ireki beharra duela berriro ere, Deban egin bezala.

Horrela, Sisifok, herriko gazteak antolatu eta Abeletxeren "Gabon-gabonetan" ez ezik, Etxaniz beraren "Izeko aberatsa" ere ematea lortu zuen. Gauzak hobeto zihoazkion. 52an, Montepio Diocesano argitaletxearen anparoan, "Izeko aberatsa" eta "Irulearen negarra" argitaratzea lortu zuen Gasteizen.

Baina Debakoak bezala, Azkoltiko giroak akitu egiten zuen Sisifo. Eta hala, Donostian bilatu zuen frankismoak eta herrietako giro itogarriak ukatzen ziona: gizartea itzartuko zuen mugimendu bat.

Alde honetatik, herria lozorrotik esnatu nahi honek, gogorazten digu, ezinbestean eta nolabait ere, aitzol baten irudia. Donostian, bere asmo guztiak ez badira ere, batzuk behintzat betetzea lortzen du. Hala, ez da zaila gerra aurrean Pizkundeak antolatutako dinamika haren printzak ikustea CCC akademiarekin grabatutako euskara ikasteko metodoan edota "La Voz de Guipuzcoa" irratan ematea lortu zituen saioetan.

Antzerkigintzan, Etxanizek egin lanak ez du etenik. 1956an "Gabak zekarren eguna" idazten du. Handik bi urtera lau antzezlan

batzen dituen "Antzerkiak, Kontu-kontari" liburuaren ematen du argitara Zarauzko Itxaropenako Kuliska Sortan.

Berak aitortua da, ez dira obra nagusiak. Herria libertitzeko eginak dira, jolasak eta tristura marra estuak. Aipatu liburuaren eskaintzan, egoeraren diagnostiko polita egiten digu Etxanizek:

Gure teatroa mantuxeetan dugu oraindik: mutiltzen zaigun bitartean, aletxo batzuek eskaintzen ari gera al-degunneurrian. Ta nori eskeñi gaurko auek? Gure antzerkilari-taldeetan dabilzan langille sari-gabeel, noski. Bjoazkie lagun salatu oiel, nere agurra ta txaloak.

Irakurtzen jakitea da. Fede handiagoa du antzerki jokalaritalde antolatutakonek egin dezakeenean bere idazkeran baino.

Guztira, honela banatuko genuke Nemesio Etxanizen antzerki produktzioa: bi drama historiko ("Irulearen negarra" eta "Gabak zekarren eguna"); hiru drama ("Maite ere... neurritz", "Zotzean bizia" eta "Gabon zauria"); komedia bat "Izoko aberatsa"; irrati antzerki bat ("Izarren bidetan"), eta sei ipuin dramatiko, irratiaren emateko pentsatutako ipuinak ("Ugazaba", "Alkartuak", "Amen", "Doministiku", "Bizirik zerraldoan" eta "Azeriaren zoria"). Ia denetan, kezka teologikoa atzean.

Antzerkiok, bistan da, ez dute Etxaniz berak gaztigatu bezala, malla handiegirik ematen. Baina beharbada gehiegi eskatzen ari gara. Berak esanda dakigu teatroa bide ona zela euskaldun alferrak euskaltzaletzeko. Eta lanok halaxe hartu behar direla uste dut nik ere. Ez dago lanotan pretentsio handiegirik, non eta ez den herria ekintza kulturaletara ohitzea, apurka-apurka.

Gaur egungo irakurlearentzat, gainera, kristautasunak antzezlanok derrigorrean markatu beharrak, mesede eskasa egiten diote idazleak eskaini zezakeen kezken agerpenari. Puntu honetan, Eugenio Arozenak, Nemesio eta antzerkia aztertzerakoan, Piarres Harispe apalaz lapurtarra eta Resurreccion Maria Azkue jarriko ditu Etxanizen aitzindari gisa. Hirurentzat, antzerkia doktrina bide da.

Errepara dezagun Azkueren hitzotan:

Gaur egunean gure erri au euskaltzale egiteko, teatrua dala uste dot biderik laburrena eta errezena. Irakurri, gitxi egiten dabe euskaldunak; eztakielako, askok; neketsu dabelako, gelaenak

izango. Begiak argitzen gaitz dogunezkerok, belarriak gozatu dalguzan erriari.

Dena den, Etzanizen antzerkiaren irakurketan galdu nahi duenarentzat, bada sorpresa ederrik sei lanon arten.

"Zotzean bizia", esan bezala, 1958an eman zuen argitara, beste hiru lanekin batera. Arozenak Anton Txekoven "O Vrede Tabako", hots, "Tabakoak egiten duen kaltea" lanarekin lotu izan du.

Antzezlanok, inoiz Euskal Herrian antzerkian egin den planteamendurik ausartena erakusten dute. Anton, sorterritik urrutik, Argentina urrunean bere buruaz beste egitera doan gizona dugu. Berak diotsolako daki ikusleak hau. Egonezina areagotzen duen elementua ere sartzen du Etzanizek. Antonek piztu berri duen zotzak, puruak alegia, markatuko dio mundutik alde egin beharreko ordua. Hala erabaki du. Puruak irauten duen bitartean egongo da bizirik. Purua amaitzen duenean botako du bere burua.

Puru amaitu arterialnoko tartean, ikuslea Antonen minaz jabetzen da, hain agertzen zailo errukarri hau. Anton bakarrik dago, etsita, existentzialismo kutsakor baten atzaparretan preso. Ez dago zer eginik, etxea urrun dago eta bakardadea pisu da.

Bizial... Bizial... A, zer nolako ollaskoa ortzak zuritzeko!... Jalo orduko negarrez gatoz... segi gero negarrez -gaitza dala, senide ta lagunuen eriotza dala, norbaitek utzi edo saldu gaituala-, ta negarrez eman azken-arnasa... Orretako onenbeste lan gure azal au gorde-tzen?

Nolako ero-etxea degun lur aul Ikusi itzazu gizonen nekeak goizetik gaberaifno... diru pixka bat Iristearren, artzen dituzten jorraldiak... batak besteari egiten dizkieten txakurkeriak... auzokoak auzokoari, lagunak lagunari, anak anakari... Nolako Izerdi ta buru-austeak egunerok! Nolako gorrotoak erri ta etxetan!... (...) Ez nauzue gehiago lokarri oni lotua eukiko... Beti etorkizunari begira... Gaur neke ta bihar neketerdi... Bizpalru, dirutan Igarri; ta beste guziok ezinaren atzaparretan estu... Atzo goibel, eta gaur kazkabarra... goiza txakur, eta arratsaldea basakatu... gaur etengo ditut kate olek... Banoa kezka gabeko gabera... gos-egarririk ez dan lurretara...

Planteamendua, bistan da, oso da interesgarria. Are interesga-

rriagoa apaiz baten eskutik etorria bada. Etxanizek, "Zotzean bizia"-rekin, bat egiten du garaiko literaturak, existentzialismoak batez ere, darabiltzan kezkekin. Eguneroko bizitzaren zama, Jainkoak abandounaturiko gizonaren bizi-behar astuna, heriotzaren gozoa, kezken amalera den aldetik. Purua gero eta txikiagoa da eta ikuslea larritu egiten da.

Baina oso abiapuntu ona izan arren, konponketa esku artean usteltzen zailo. Anton, purua Itzalita, eta pistola eskuan, bere buruaz beste egitera doala, etxe batetik ateratzen den euskal gabon kantu bat entzuten du. Pistola harrika bota eta bere amaz oroitzen da. Zenbat negar egingo ote du bere semearen aldrebeskeriaren berri iristen zalonean!

Damuaren unea da. Etxaniz idazlearen hasierako kezkarri, Etxaniz gizona, Etxaniz apaiza nagusitzen zailo, eta atzerantz egiten du. Hasieran zabalduko espektatiba guztiak biltzen hasten da, eta erlijioaren, arau zuzentzailearen garaia iritsi da. Bai, ideologiak hondatzen du egindako lana.

Horra Etxaniz idazlearen etsairik nagusia.

Zulo beltzean barrena

Eta antzerkia bada gizartean eragin handiena izan dezakeen literatur jeneroa, bada, intimoena legez agertuko zaigun poesiararen bidean beste alor bat, olerkiaren nekerik ez eta "Irakurle alferrari" errazagoa gertatzen zailona: narratiba.

Gerra ostean, batean eta bestean, baina batez ere bere adiskide min zen Andima Ibiñagabeitiak 1950a geroztik Jokin Zaltegiarekin batera Guatemalan argitara ematen zuen "Euzko Gogoa" aldizkarian ematen zituen bere idazlanak Nemesio Etxanizek. Poemak direla, testu laburrak, gogoetak, ipuinak... era guztietako testuak sortu zituen garai honetan Etxanizek.

Ipuingintza, arestian ikusi dugun bezala, gerra aurretik ere, nobizio garaian landu izan zuen jeneroa zuen. Eta Donostiako "Albiste eta Turismo Eralguntzak" bultzatuta 1961etik aurrera antolatuta ziren ipuin lehiaketak, zirrikagarri gertatu zitzaizkion. Urte horretan, hiru ipuin igorri zituen lehen edizio hartara, eta baita lehenengo saria irabazi ere. Hurrengo urtean, antzeko zerbait gertatu zitzaion. Beste hiru

bidali eta Etxanizek irabazi berriro ere. Sei ipuinok, bi irabazleak eta gainontzeko lauak, 1966an argitaratu zizkion Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak ordura arteko poema, kantu, irratirako lan, bertzio eta abarrekin. Gaur egun ere, Etxanizen libururik garrantzitsuena da "Lur berri bila".

Liburuari eleberrri labur batek ematen dio hasiera, lehentxeago ikusi dugun antzezlanaren kasuan bezalaxe, Ameriketara, batez ere Paraguay eta Argentinara girotua neurri handi batean, "Ameriketara galduak".

Tonua, pertsonalak, egoerak, ez zaizkio arrotz egingo irakurleari. Etxanizek, gerra hasierako ipuin haletan bezala ("Katuin-Zuloa" Azkolititik Elgoibarko bidean dago, troka ilun bat da...), ondo ezagutzen duen geografian eta giza pentsaldan babestuko da etxean dagoenean: Bergara, Osintxu, Loiola, Garizuma, Aita Baltzola...

Unibertsalismo nahia, hala ere, argia da. Errioxa, Galizia... eta Ameriketara "Zotzean bizia" ikusi edo irakurri duen euskaldunak beharhala aurkituko ditu parekotasunak bi obren artean:

Eguna gutxitan bezalakoa izan zan Pako'ren etxekoentzat. Guraso zarrak ere berekin eramane zituzten barreko irikitze-jala ikustera. Buenos Aires'ko "2 de Mayo" kalean izen aundia artu bear zuan bar berri arek. BAR BASABURU jarri zion izena. Euskal-izen arek Buenos Aires'ko euskal jatorridun jendeari blotz-deia egiten zion eta erruz etorri ziran barreko ateak zabaldu ziranean.

Bereala, artarako deitua izan zan orkestina batek zabaldu zituan aldean Argentina'ko aide batzuek. Tokia bete-betean arkitu zanean, orkestra-oldegian iru txistulari sortu ziran eta euskal-jendea dardaraz jariaz "Gernika'ko Arbola"ren doiñua aidatu zuten.

Erbestearen zama, Ikaragarria zaio oraindik ere Euskal Herrian askotan bakar-bakarrik sentitzen den Etxanizi. Dudarik gabe, Andima du gogoan, eta neurri apalago batean, Zaitegi, eta Argentinara gerra ostean Ekin argitaletxearen inguruan biltzen ziren idazle eta gizon bihoztun haiek guztiak...

Eleberria, arau sozial zorrotzen artean libre izan ezin duten pertsonalek betetzen dute. Narratzailea, ezin zitekeen bestela izan, orjakilea da.

Baina ez da "Ameriketara galduak" Etxanizek idatzi zuen nobela

bakarra. "Ameriketako galduak"-i egindako sarreratxoan berak azaltzen du baduela beste bat ere, "gogortxo", eta gainera "ikusitako batzuen bearrean" duena artean. Beste eleberririk hau, 1963rako amaizua bazuen ere, ez zen 1992ra arte argitaratuko. "Izotz kandelak"-en gainean ari gara, noski.

Eleberriarren sorburua zein izan zen jakiteko, ondo datorkigu Andima Ibiñagabeitiaren gutunetara jotzea. 1953ko ekainaren zortzian Andimak Paristik Azkoitira igorri zion gutun batean, azken letroraino jartzen dio amua Etxanizi:

Galdera bat: Zergatik ez duzu eleberririk bat idazten? Ortarako zure luma ebakiena.

Andimak hilabeteak zeramatzan Etxanizen estiloaren eta euskararen egokiarenganako xaramelaketan.

Ekainaren amaierako, beste gutun bat ere idatzi zion Andimak Paristik:

Zure olerkiak ederrak benetan. Rimagabekoak benetan begiko... Eraberririk oiek ere zaratu bear ditugu eta bikainki ari zera bide berri orietatik ere. Miranderi asko gustatu zitzaion bere tantarekin egin zenuena. Lapurdieraz jarri zuen... Sarri esan dizut lenago ere, olerkari aundi zaitudala... Ekingo al diozu nobelari ere oraingotasunez beteriko gal ernegarri autatuaz. Ortarako, ene gardiz, doal bereziak dituzu, eta zuk bezin ondo egingo lukenik ez dago gaurkoz, bat ere gure artean. Beaz, saia zaite len-bait-len, josulagun eta beste oien antzeko Aristarko ergelen kritika extuen sareak urratuz eta nardatuz. Euskerak ere arnas zabala bear du, egurats beteak bizirik izateko.

Uda guztia emango du ahalegin horretan Andimak, harik eta arraina amuan itsatsi arte. Honela idazten dio abuztuaren hasieran:

"Pozik nago eleberririk bat idazteko ametsetan zabiltzalako. Len ere esan nizun eta orain berriz diotsut: zuk bezin ondo inork ere ezin dezakela bete egiteko orri gaurko euskaldunen artean. Txurikerik gabe. Sala zaituz len-bait-len, luzatu gabe, gaurko giroz oretutako nobela eder bat idaztera".

la urtebete utzi zuen bakean Andimak eleberriarren kontu horrekin.

Ibiñagabeitia Guatemalara joana zen, "Euzko Gogoa"-n la-
guntzera, eta Etxaniz, Donostiara. Hau, drudienez, polizia eleberr
batekin hasia zen, eta Andimak ohar bat egin beharrean ikusten du
bere burua:

Ikusminez naukazu zuen orko idazlan ederrak irakurtzeko. Polizi
eleberrigintzan ari zaitut noski. Beti esan dizut eleberritarako egin
egina zerala eta oraintxe berresaten dizut. Bainan eleberr
mota asko daude, eta polizia mota ez da zure gogogiroari dagokiona;
lirikuegi zaitugi ortarako. Ez naiz arritzen, dagoeneko neskatz bat
il duzulako. Ar zazu beste gai bat, oitura eleberr
bat maitasuna-
ren ariz arildua. Nik uste gauz eder eta egokirik onduko zenukela.

Etxanizek bertan behera utzi zuen bere proiektua. Baina bazuen
beste eleberr
asmo bat ere, beldurrez-edo baztertuxea zuena. Andi-
mak arestiko lerroak idatzi eta hamar egunera, 54ko abuztuaren
27an erantzun zion Etxanizek:

Nik buruan dudan eleberr
ez litzateke argitalgarri izango gure
egurats puritano ontan. Aspaldi dabilkit eleberr
orren idazburua
durundioan. Izena auxe luke: BESTEAK EZETZ ZION. Ta gai berriz,
dijoakizun auxe: apaiz bati Joan zaigun guda madarikatuak eragin
diona. Gure eliz agintarion jokabidea ikusiz, bi ondamen sortu
zaizkio; egazkiñean erortzen datorrenarena lenbizikoa: lurra nal,
eta oña nun jarririk ez. Bere orañarteko sinismena oñarri gabe
gelditu zalo. Ez daki nola aldeztu gure sinismenaren egia. Guzia
lauso ta gandu du. Emakume-galetan oster, len estua eta lotsa-
tia zana, orain guzia iratxo-bildurra izan ote dan oraindañokoa.
Errespetoa galdu dio alor debekatu orri. –Oso gordiña litzake,
al'ezta? Baña eleberr
nere Iritzi apur ontan, gierria ta zaintsua
ateratzeko, norberari gertatuak edo oso urretik ikusitako gaiak
artzea bezelakorik eztago. Orduan asmatzen ibilli bearrik ez duzu,
ta barrendik igotzen dizu liburura aldatzekoa (...) Baña leku onean
dago oraindik eleberr
au egosteal..

Andimak pozarren eta betiko estiloan erantzun zion lagunaren
asmo nahi berriari:

Eleberrirako antola duzun gala guztiz ernegarria. Barne auzi oriek
euskeraz ere iraultzea benetan lan ederra. Iñork baiño obeto
Iritxiko duzu zuk orri.

Urtea amaitzerako, Nemesiok luzerako lana dela berresten dio:

Zure nobela-gogoia betetzeko asmoa badet, baña lenbizi nobela motxean lelatu beariko det. Noiz asiko ote? Eztakit. Beti ere, ondo eldu gabe nagola deritzait lan orretarako.

Ia bederatzlari urte luze behar izan zituen azken lerro hauek idatzi zituenetik eleberria burutzeko. Ez zen, horratik, besoak antxumatuta egon. Tarte honetan, besteak beste, Gabriela Mistralen poemak itzuli zituen; arestian aipatu dugun antzezlanen bilduma ere eman zuen Kuliska sortan; euskararen didaktikari dagokionez berriz, euskara diskoen bidez ikasteko metodo bat ere burutu zuen; antzerkian, "Jarrai" taldeak antzeztu zuen "Ito edo ezkondu" lana ere moldatu zuen, Ruiz Añibarroren "Mujeres en Berrigorria"-ren itzulpena.

Ez zuen, Andimari esan zion bezala, "Berak ezetz zion" deitu. Nahiago izan zuen izenburu poetikoago, metaforiko bat: "Izotz kandelak". Hauen sinbolismoa, eleberriaren azken lerrootan ematen zaigu, apaiz eroria, Don Ximon hil zen goizeko irudian:

Goiz artan, kanposantuko horma zarretan zintzilki ageri ziran izotz-kandelak, fedea galdutako anima larriak ziruditen.

Eleberriak, ustekabeko gabe, Andimari esandako bi bideak urratu zituen: alde batetik, Migel Unamunok 1933an Madrilan argitara emandako "San Manuel Bueno, mártir" sarri gogorarazten duen bidea du, fedea galdutako abadearena, Etxaniz beraren hitzak berreskuratuz, "apaiz eroriarena". Bestea bidea, aldiz, emakumeaz maitemintzeak dakarkiona da.

Ingurua, berriz, "dekoratua", esana zuen zein izango zen: norberari gertatuak edo oso hurretik ikusitako gaiak. Eta Etxanizek ezin zehatzago betetzen du esana.

Halaxe hasten du nobela, Andimak eta Etxanizek mantendutako gutun-trukea ia hitzez hitz transkribatzen zenbaitetan, eleberria idatzi beharko lukeela, ez dela inor bera baino egokiagorik horretarako... Hizketan ari direnak Manu eta Mikolax dira, eta Azkoitira joanak dira "fedea-kezkek larritutako bizitza latza eraman zuen apaiz baten hiletetara".

Gero, flash-back baten bitartez, berrogei eta hamar, hirurogei urte egiten du atzera, pertsonala nagusia, Don Ximonen gaztaroa azaltzeko. Nemesio Etxanizek berak gaztetan ezagututako paisala

eta pasadizo asko, ballagarriak zaizkio Don Ximonen girotzea egiteko.

Andimak esan bezala, muturreraino darama ohitura eleberria gizonaren dramaren estalgarri. Erkiagak Lekeitioko zoko guztiak erakutsi bazituen "Arranegi"-n, Etxanizek aspertu arte garamatza Azkoitian barrena.

Autobiografikoa den? Dударik gabe, badu hortik. Parekotasunak, nabarmenegiak dira. Hala ere, idazleak denbora aldaketa nabarmena ezarri nahi izan du. Don Simon 1918ko Izurriaren erdian hiltzen da, eta orduan Etxanizek hemeretzi urte besterik ez zituen... Denbora jauzi honek gerra garai eta gerra osteko gertaerei buruz ez hitz egiteko aitzakia ematen dio, bestela zentsurarekin izan zitzakeen arazoak begi-bistakoak baitira.

Eleberriaz hitz egitekotan, bada puntu interesgarriagorik autobiografiko hutsa den jakitea baino. Iñaki Seguroiak azierto handiz ematen ditu "Izotz Kandela"-ri eginiko hitzaurrean:

Goitik beherako idela-dotrinen eta behetik gorako arrazoiketaren bideak ez datoz bat, ezin uztar daitezke horren erraz: ia hastapeanean berean ohartzen da honetaz gure jakintsugala. Arrazoiak erakusten dio ez direla liburu sailduak eta apaizgurasoen erakutsiak diruditen bezain saildu eta sakratu, nekez irentsi ahalko duela arrazoi ezin irentsizko den dotrinarik eta legerik. Baitezpada haletan barrendu beharrak (eta ezinak) du gizon gaztea, bere ikasketen betean, alditxartzen eta gozogabetzen.

Eta hala, euskal literaturaren ordura arte izan den ezinaren apostolurik handien bilakatzen du Etxanizek Don Ximon. "Zotzean bizian" ez bezala, existentzialismoak, Jainkoak abandonaturiko gizona esperantzarik gabe hilko da:

-Nereak egin dik, Tomas -ditso apaiz lagun antagonistari Don Ximonek heriotza orduan-. Nere bizia aitzera zijoak, eta eriotza delka diat. Zulo illun batera erortzera baninjoa bezala, emen na-txegok nora noan asmatu eziñik. Nun izango ote diagu betiko lekua?

-Non izango dek, ba? -erantzuten dio honek-. Jaunaren pakean. Ire osasu eta bizia ltxaropen osoz eskeiñi ezazkio Berari. Ez au bere ondotik bialduko, Aita ona dek-eta.

–Ala ari nauk Jaunari: “Jauna! Ikusi dezadala zure Egi! Jauna!
Sinistu nahi nuke eta ezin det. Lagun zalozu nere eziñari!

Sufrimendutik, barne-min ikaragarri batetik alde ezinik dabilen idazlea dugu Etxaniz bere lanik interesgarrienetan. Nahia-
ren eta ezinaren arteko borroka honetan, ezina nagusitzen zailo beti ere. Etxaniz ondoen aztertu duen Pako Sudupe herritarrak, formazio garalak eta sortzen ikusi zuen herriko giroak eragindako estigma aipatzen dizkigu Etxaniz gizona eta Etxaniz idazlea ulertzeko ezinbesteko den “Nemesio Etxanizen biografia eta Ideologia”-n.

XX. mendeko pizkundea pentsaera zaharkituari aurre egiten dioten gazteen esku aldarrikatzen duen Nemesio Etxanizek, bere baitan du kondena. Aurreko mendeko Integrisimo giroan hazia da, eta horrek betirako markatu du.

Hala da. Horregatik, Etxaniz idazlea Etxaniz gizonari gailendu ezinik ibiliko da. Etxanizen adiskide min zen Trino de Uriak (alkate izan zen, eta Juan San Martinen oharren bidez dakigunez, “Kantiken kantikak” eta Omar Khayam-en “Rubbayat”-ak utzi zituen itzultita eta argitara gabe) ere, Etxanizen sofrikaria zenbaterainokoa zen ulertzen lagunduko diguten ohar garrantzitsuak utzi zituen bere egunerokoak, erdaraz:

Esas terrible educación Integrista le ha dejado una huella profunda. Un día nos confesó que supo cómo se hacían los niños a punto de ordenarse –cuesta creerlo– “todo era un mundo de conceptos distintos lo que nos explicaban” dice y entre sus compañeros él no se atrevía a plantear esos temas.

Poesiaren kriseilua

Horregatik, erratzeko beldur handirik gabe uste dut esan daitekeela, jenero guztien artean, poesian sentitu zela Etxaniz libreen. Poesian, kolpe bakar batean husten zuen bihotza. Bere buruarekin harreman estuagoan agertzen da, “idatzi beharraren” funtzio soziala albo batera utzita:

Ezten atzokoa

Ezten atzokoa
nere malkoa

Bart nere gelan
sartu intzananean,
negarrez bila nindunan.
Ire arpegi maiteak,
lizu-ikara,
ildakoen itxura
artu zinan.

Baina eseri adi.
Ezten atzokoa
nere malkoa.
Ik eztakin, maitea,
zein leize sakona dan
nere gogoal

Ez zaidan galdetu.
Alperrik uke.
Eztin inork galdetzen
zenbat ur tanta
ditun itsasoak.

Alperrik den
izarrak zenbat diran
kontatzen astea.
Beti zegon zeru beltzean
aruntzago,
beste bat gordea.

Etsipena hitanoaren hurbiltasunez jantzi da orain. Aurrerago, onomatopelen erritmoa, hotsen etxekotasuna bilatuko du. Oro har, estilo sotila du, oso herri erako idazkera, nolana ere. Samurtasun honek mozkortzen du irakurlea. Hala aitortzen zion miresle amorratu zuen Andimak ahal zuen aldiro.

"Idazle bikaina zaitugu, gure euskeraren matilak oro muin-muinetik ezagun dituzuna. Ai banu zure ixuriaren laurdena. Emen erbes-

tean, guk ezin dezakegu orlako lanik, ain euskera jator errikoian burutu”.

Andimaren hitzak irakurrita, ezin burutik kendu gerra aurreko literatur kritikan Aitzolek Orixez zioena. Euskal lur idorrean, goren gadoen ahots legez ikusi gogo du Guatemalako lagunak:

Atseginez gainezka irakurri ditut Euzko Gogoa-n argitara dituzun lan ederrak naiz itz-lauz, naiz itz-neurtuz. Benetan bikainak euskal arima ta azalez jantziak. Berriki urratzen asi zeran bideak, batez ere, egoki-egokiak dituzu.

Egokiak eta, askoratikoak, gehitu beharko genioke guk. Gai aldetik, aberastasun ikaragarria erakusten duen poeta baitugu idortasun horretan ia bakarrik aritu izan dena. Aldarte aldaketa handiko gizona imajinatzen du irakurleak olerkaria, ezin bestela ulertu nola aldatzen den ume jolasetatik existentzialismo beltzera, nola maitasun dostaritik hondoa jotako aberriaren etsipen kantura:

Bide ertzeko belarra

Bidean nindoala ikusi aut.
Ez indudan gogoan.
Aldapan gora nentorrela,
albora begira nian.
An engoan,
bide ertzeko belar bakan,
madarikapen mendean,
lur zapaldu elkorrean
autsez zikindua.

Nork dik ire oroltzik?
Bidean djjoazenak,
ez ditek ire errukirik;
ezpaiditek aintzakotzat
ire bizi erkin ori.
Amaika aldiz nerau ere,
igaro izan nauk albotik;
baña gaur arte ez nauk oartu

Ire etxe aurretik
nenbillenik.

Larre onetako ardiak
ez au bazkatu nai.
Badik oberik mendian,
ziripurdika ardi ta artzal
djoazenean alai;
Jlito asto ezur-utsen bat,
ba-ditekek ire gose;
baña ura ere, ire bizia
urratzeke ezin dek ase.

Lore biltzaillearen esku ordezt,
erruki gabeko gurpil batek
zapalduko au destañez...
Etxerakoan biotz-ondoat,
astun nian ire miñez.

* * *

Nere erri gaxoa!
Belar bakan zikiñak,
badik ire antza.
Zapaldu induten su ta gar.
Zikin aute gezur d'abar.
Arrazkero guk zenbat dantza!
Noan etxera! Illunak
mendi guzia arantza!

Herriari, maitasunari eta zeruari poema ilunok idazten zizkion idazlea bakarrik sentitu da gerra osteko urte hauetan guztietan. "Lur berri billa"-n, "Olerkiak" izeneko atalaren sarreratxoan, Mirande, Salbatore Mitxelena, Santi Onaindia eta Balendin Aurre-Appraiz baino ez ditu alpatzen bidalkide. Gerora etorri dira hauen "vanguardismoak jo ta pasa dituzten" gazteak, eta Gabriel Aresti du gogoan batez ere hau dioenean.

Hala, poemok 1966ko irakurlearentzat izan zezaketen "aide zaarregiaz" gartzigatu nahi digu. "Gabriel Zelaia eta Blas Otero'ren alboan, oso lengoak gera", abisatzen digu. Baina irakurleak esti-

matzen du, badaki bere neurrian hartzen "Mississippi Ibaiko legea"
bezalako poema bat:

Mississippi, zuk gordetzen dezu
langile beltzen izerdia;
zure ur nastu oriek darlote
Aprikako kutsu ta usala.
Jo ta jo, etengabe,
bururikan jasotzeke,
langile beltza ari da
nagusi zurien mende.

Mississippi, Ameriketako
beltzen neke gorri astuna;
au da zure urak daramaten
negarrezko doinu iluna.

Euri ta aterri, beti neketan;
langile beltza izerdi-patsetan,
lanean urkatzen ibal-ertzetan.
Nagusi zuriak,
zorrotz begiak,
alien gain daude,
gau t'egun erne,
zigorra astinduz
Errukirik gabe.
Langile errukarri,
lanean zintzo asi adi.
All Bestela or dek
zurien zigor
minbera orl.

Au da langile beltzen aldea:
bizkarra makur, beti nekea,
Mississipiko zurien legea.

Tamalez, ez dira asko barruko minak, hesteak erretzen zizklon
grinak eragindako poemak. Etxanizek, Ibiñagabeltiaren konplizitate-
rekin, mundu oso bat zuen egiteko. Denaren beharrean dagoen
herrian, Miranderen poesia "lizunen" defentsa antolatu beharra dago
euskaldun-fededunek jan ez dezaten. Orixe ere, ez dute alde. "Inte-

grista baño areago duzu gure Orixe Aundia”, jakinaraziko dio Andimak Paristik. Gerra aurreko literaturaren ikonoa ere kontra dutela, lizunkeria, pantelismoa eta blasfemia zekarren poesia berriaren alde agertzeko gertu, nola esan, badirudi Jaungoikoaren agidu legez hartu zuela herria lozorrotik ateratzeko beharra bere gain hartzea. Ez dago bestela ulertzerik hartu zituen lanak.

Gazteengan zuen esperantza bere obra barnetik ezin erauzirik zerabilen XIX. mendeko mundu ikuspegiak hondatutako gizonak. Horregatik ekin zion hauentzat fox-trotak, runbak, tangoak eta txaxa-txak itzultzeari. Ikastoletan hasiak ziren haurrentzat, berriz, mila eta bat kantu sortu zituen. Euskara ikasteko metodoak, irratsaloetako testuak, Agirre lehendakari zen berriari Donibane Lohizunen kantatu beharreko abestia... konpromisoko lan gehiegi.

Horrek darama bere obra behar adina ez zaintzera. Gainetik bada ere, ikusi dugu antzerkian eta narratiban dituen arazoak. Poesian, Koldo Izagirrek oraintsu Etxanizen poemez atonduriko antogian zorrotz dioen moduan:

Bertsolari senak, punturako erraztasunaz, bete-lanera darama zenbaitetan. Arnas handiz hasitako poema batzuk, arrunkeiaz amaitzen ditu. Bere obra poetikoa, oro har, irregularra da, gora behera handikoa. Baina han-hemenka ageri dituen aitorten biluziengatik eta hasperen etsiengatik, merezia du Nemesio Etxanizek poeta handien ereinotza.

Esan dugu hasieran. Etxaniz gizonak Etxaniz Idazlea hil du neurri handi batean. Alde honetatik, ideologiak hondatutako idazlea da Etxaniz. Baina seguru gaude Etxaniz gizonik gabe nekez ezagutuko genukeela Etxaniz Idazlearen ausardia, literaturaren arrisku ederra, kontradizioaren aldarrikapen gizatiar hau.